

Vypracoval: Bc. Martin Suško (341930)

FF: BA401F Finština v systémových souvislostech I

Vyučujúci: Mgr. Petra Hebedová

15. februára 2013

Postavenie dialektov v spravodajstve Fínska a Nórska

Úlohou tohto textu je porovnanie jazykovej situácie dvoch škandinávskych krajín so zameraním na dialekty. Práca predstavuje niektoré rozdiely medzi dialektmi a spisovnými formami jednotlivých jazykov. Na základe vlastnej bakalárskej práce o situácii v NRK¹ a konzultácií s rodenými Fínmi porovnávam situáciu dialektov v spravodajstve - v Nórsku slúži ako príklad zmienené NRK, vo Fínsku spoločnosť YLE. Zatiaľ čo pri práci o NRK som mal k dispozícii výsledky dotazníka rozoslaného samotným zamestnancom, pri popise situácie v YLE vychádzam predovšetkým z článkov a diskusií uverejnených na stránkach yle.fi.

Pod pojmom dialekt rozumiem *územne a funkčne vymedzený štruktúrny jazykový útvar, ktorým spontánne komunikuje autochtónne obyvateľstvo istej oblasti. Je to územný (zemepisný) variant národného jazyka s vlastným zvukovým, gramatickým, slovtvorným a lexikálnym systémom (...), tvoriaci komplexnú lingvistickú, historickú a sociologickú kategóriu.*²

Hlavná a z nórskeho pohľadu jediná styčná plocha medzi Fínskom a Nórskom je zákonom daná dvoj-jazyčnosť.³ Vo Fínsku sú týmito jazykmi fínčina a švédčina, tj. jazyky geneticky veľmi odlišné, v Nórsku sú to jazyky geneticky príbuzné, z pohľadu cudzinca veľmi podobné a aj v Nórsku samotnom sa prejavujúce predovšetkým v písanej forme, *nynorsk* a *bokmål*.⁴ Fínskemu *kirjakieli* tak v Nórsku zodpovedajú dve oficiálne jazykové formy. Hoci sú početne nevyrovnané (*bokmål*⁵ 85-90%, *nynorsk* 10-15%), sú zastúpené vo všetkých oblastiach a odvetviach. Žiaci a študenti z oboch skladajú skúšky. Dá sa povedať, že *nynorsk* má silnejšiu pozíciu v rámci poľnohospodárstva, literatúry a humanitných odborov. V rámci ekonomických a technických odborov prevažuje *bokmål*. Tieto oblasti sú zároveň pod silným vplyvom angličtiny a veľká časť príslušnej odbornej komunikácie prebieha v nej.⁶

Oficiálny variant fínčiny sa nazýva *standardikieli/yleikieli*. Názov *kirjakieli* označuje jeho písanú podobu. Je výrazne odlišný od hovorového jazyka, *puhekieli*. Všeobecne je *puhekieli* zjednodušenou a v jednotlivostiach skrátenou podobou štandardnej fínčiny, s odlišnosťami v lexike.

¹ Norsk Rikskringkasting – do 80. rokov čisto štátna vysielacia spoločnosť, obdoba britského BBC

² <http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fvd/dialekt.html>

³ <http://www.hf.uio.no/iln/personer/vit/arnet/nynorskurs/dokument/nynorsk.nordisk.pdf>

⁴ Obsadenie jednotlivých foriem je v štátom spravovaných médiách dané zákonom, 25% textov vo vysielaní musí byť v NN.

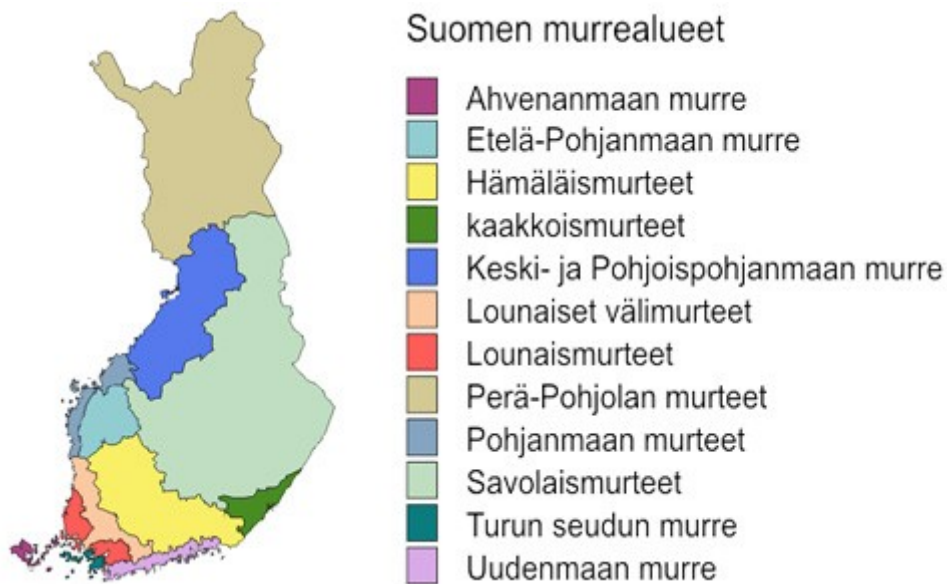
⁵ v preklade *bokmål* a *kirjakieli* znamenajú to isté – „knižný jazyk“

⁶ <http://www.sprakradet.no/Politikk-Fakta/Fakta/>

Niekoľko rozdielov uvádza priložená tabuľka:

	Yleiskieli	Puhekieli
Zmeny osobných zámien	minä, sinä, hän, he	mä, sä, se, ne
Redukcia pádových koncoviek	tässä	täs
Absencia koncovkej slabiky	kyllä	kyl
	mutta	mut
	sitten	sit

Základné rozdelenie fínskych dialektov⁷

Zdroj: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2709&artikel=5028787>

Fínske dialekty sa delia na východné a západné. Vzhľadom k obsahu práce je bližšie rozdelenie týchto skupín uvedené len v priloženej mape, tu všeobecne popíšem hlavné rozdiely medzi Z a V nárečiami. Bez konkrétnejšieho určenia (v bunke) ide o všeobecný rys celej skupiny. Tabuľky popisujú vzťah voči *yleiskieli*.

Konsonant *d*:

Západné	Východné
r pata:parat	∅ pata:paat (poat)
l pata:palat (niektoré nárečia Häme)	j hidas – hijas, side – sije
d pata:padat (Pori, Tornio)	v susi:suuet, latu: lavut

⁷ LEHIKONEN, Laila. *Suomea ennen ja nyt: Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Helsinki: Finn Lectura, 1994, 256 p. ISBN 95-189-0580-0.

Slabika ts:

tt:tt mettä:mettän (Häme, pohjolské nářečia)	ht:t mehtä:metän (savoské nářečia)
tt:t mettä:metän (juhozápadné nářečia)	ht:h mehtä:mehän (okrajovo v savoských)
	ts:ts metsä:metsän (juhovýchodné, časť)
	ss:ss messä:messän (juhovýchodné, časť)

Striedanie kmeňov, lk a rk:

jälki:jäljet	jälki:jälet
kurki:kurjet	kurki:kuret
nälkä:näljät, nä(l)läät*	nälkä:nälät
märkä:märjät, mä(r)rääät*	märkä:märät

*dlhý vokál je typický pre pre Häme a južné pohjolské nářečia

Asimilácia t:

heräkkää, puukkin	herätkää, puutkin
suurep puut	suuret puut

Diftongizácia a/ä:

maa, pää	moa, peä
kalaa, leipää	kaloa, leipeä*

*centrálne savoské dialekty: *mua, piä, kalloo, lei(p)pee*

Rozšírenie diftongov uo, yö, ie:

sua, tyä, tiä, viaras	suo, työ, tie, vieras
-----------------------	-----------------------

Osobné zámená, pl. :

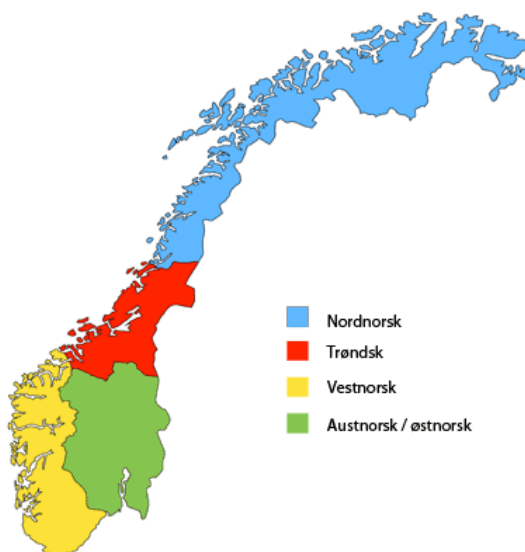
me, mee, mei, met	myö
te, tee, tei, tet	työ
he, hee, hei, het	hyö

Rozdiely* v lexike:

Z	V	yleiskieli/význam
kori	vasu	Z/košík
vihta	vasta	brezová metlička
syöstävä	sukkula	časť tkáčskeho stavu
nisu	vehnä	V/pšenica
karitsa	vuona	Z/jahňa
ehtoo	ilta	večer
vähä	pieni	V/malý
kaukana	etäällä	ďaleko

*pokiaľ tabuľka neuvádza pôvod spisovného lexému, používajú sa ako spisovné oba.

Základné rozdelenie nórskeho dialektu

Zdroj: <http://sprakkalender2013.wordpress.com/category/oh/>

Rozdelenie na západné a východné nárečia (vestnorsk, østnorsk) približne zodpovedá hranici danej pohoriami nazvanými spoločne Langfjella.⁸ Veľmi približne sa dajú popísať nasledovne: východonórske nárečia obsahujú cerebrálne *l*, západné (obzvlášť juhozápad + Bergen) hrdelné *r*. Najtypickejším znakom nárečí Trøndelagu (trøndersk) je silná palatalizácia (hund: *huinn*, mann: *mainn*), v severných nárečiach (nordnorsk) je palatalizácia slabšia a vo viacerých rysoch sa podobajú *bokmålu*.⁹ Uvedený popis nie je v žiadnom prípade dostatočný, rozdiely teda podľa menších oblastí uvediem na záporovej častici a koncovke infinitívu slovíes.¹⁰ Lexikálne rozdiely uvediem v tabuľke na *nynorsku*, *bokmåle* a nárečí oblasti Nord-Gudbrandsdalen.

Záporná častica *ikke/ikkje*:¹¹

západ, juh; okrem Kristiansandu	ikkje
sever, okrem oblasti Finnmark	ikkje
Finnmark	ikke
juhovýchod (Oslo) + Kristiansand	ikke
juh oblasti Østfold	ente/inte
okolie jazera Mjøsa, obce východného Nórska	itte
Trøndelag a Nordmøre	itj

⁸ <http://www.yr.no/nyheter/1.6770505>

⁹ http://snl.no/Dialekter_i_Norge

¹⁰ <http://ndla.no/nb/node/70339>

¹¹ <http://ndla.no/nb/node/70081>, existuje množstvo lokálnych variantov, tabuľka uvádza tie najfrekvencovanejšie.

Ďalej sa nórske dialekty delia podľa koncoviek infinitívu: -a; -e; -a/-e; ø.

Dialekty s typickou koncovkou -a sa používajú vo Vestlandet, vo vnútrozemí pozdĺž Sognefjordu a na juh smerom k Vest-Agderu. Koncovka -e sa používa v krajoch Troms a Finnmark, na severe Vestlandet, v Bergene, ale tiež na juhovýchode. Je typická pre *bokmål*. Apokopa v podobe nulovej koncovky infinitívu je najbežnejšia v kraji Nordland (skrivo: skriv, písať). Rozdielny infinitív¹² je prítomný vo veľkej časti východného Nórska, Østlandet. V praxi znamená, že časť slovík končí v infinitíve na -e, časť na -a. Použitie závisí od konkrétneho dialektu a ovládajú ho spravidla iba domáci.¹³ V Trøndelagu sa používa ako apokopa, tak rozdielny infinitív.

Rozdiely v lexike:

BM	NN	døl	význam
forundret	forfjamsa	fortusta	udivený
mange/mye	mange/mykje	bråttå	mnoho
bue	boge	båggå	oblúk/luk
skikkelig	skikkeleg	dugelé	poctivý/poriadny
trivelig	triveleg	luggum	príjemný
jordbær	jordbær	jælbær	jahody
bli kvalm	bli kvalm	øgjest	mať závrat, nevoľnosť
røre	røre	røyve	dotknúť sa
drive med noe	halde på med noko	ståke mæ	pracovať na niečom

Ako tabuľka naznačuje, prevzatie dialektu do celoštátneho vysielania v sebe nesie potenciál pre nedorozumenia. V nasledujúcej kapitole sa pokúsim uvedené údaje uviesť do kontextu škandinávskej mediálnej reality.

Porovnanie situácie v Nórsku a Fínsku

V NRK je možné použitie dialektu presadiť a v poslednej dobe sa pravidlá dosť rozvoľňujú – ako dokladá autorova bakalárska práca, situácia je nejasná a jazykovi konzultanti, ktorí by ju mali držať pod kontrolou, sa nedokážu zhodnúť medzi sebou – k rôzne ventilovaným sporom dochádza predovšetkým medzi konzervatívnymi zástancami spisovného *nynorsku/bokmålu* a ich liberálnymi kolegami. Jednoznačne sa pridať ku ktorejkoľvek zo strán je pre cudzinca náročné, dá sa však identifikovať jeden zo zásadných problémov – nárokom na vyjadrenie individuality sa môže maskovať nekonzekventné až nesprávne používanie jazyka, bez ohľadu na konkrétnu formu. Na toto vo svojich internetových príspevkoch často upozorňuje napr. Finn-Erik Vinje.¹⁴

Napriek tomu sa väčšina opýtaných zamestnancov NRK zhodla na tom, že jazyk podľa normy je tým, čo chcú vo vysielaní používať – a počúvať. Ako vyplýva z podobne orientovanej magisterskej práce Siri S. Heli, je téma dialektov v celoštátnom spravodajstve stále otvorená.¹⁵ Väčšina zástancov spisovného jazyka v médiách pochádza paradoxne z oblastí, kde sa tradične používa *nynorsk*. Jedným z vysvetlení

¹² kløyvd infinitiv - dosl. „rozštiepený“

¹³ na základe seminárov Thora Henrika Svevada

¹⁴ <http://www.finnerikvinje.no/blog/?p=5568>

¹⁵ <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/123456789/26736/MasteroppgxHeli.pdf?sequence=1>

je to, že kým v systéme s pevnými pravidlami, kde má *nynorsk* zaručených 25% vysielacieho priestoru, v praxi nehrozí ďalšie obmedzovanie, v liberálne vedenom NRK by to mohlo znamenať, že by spisovný *nynorsk* musel ustupovať ťažko kontrolovateľným dialektom.

Vo Fínsku panuje skôr rezervovaný prístup, aspoň pokiaľ som mal možnosť zistiť z diskusií s Fínmi a sledovaním internetových diskusií. Ťažko tu generalizovať, ale väčšina diskutujúcich má záujem o spisovnú fínčinu – dialekt patrí prinajlepšom do lokálneho spravodajstva, navyše by aj v ňom mal spĺňať určité kvalitatívne kritériá (obzvlášť to, že dialekt určitej oblasti má používať len jej obyvateľ). Nepodarilo sa mi získať žiadne relevantné informácie o tom, že by sa jednotlivé skupiny používateľov pokúšali o presadenie dialektov v spravodajstve či celoštátnom vysielaní vôbec.

Voči napodobňovaniu dialektov existuje pozoruhodne ambivalentný postoj. Kým použitie dialektu z okolia napr. Pori obyvateľom hlavného mesta by v spravodajstve (nech už by pohnútky boli akékoľvek) mohlo vyvolať vlnu nevôle, potenciál dialektov ako kulís pre zábavné programy sa zdá byť nevyčerpatelný. Imitovanie dialektov rôznymi komikmi (Atle Antonsen, Harald Eia, Bård Tufte Johansen, Otto Jespersen, Trond Kirkvaag [† 2007] atď), je dlhodobo populárne. Fínske programy *Kummeli*, *Mankeli* a *Studio Julmahuvi* sú z hľadiska tohto textu obdobou nórskeho *Team Antonsen*, *Storbynatt*, či *Uti vår hage*. Spoločné majú predovšetkým skeče zamerané na parodovanie spoločenských javov, s dialektom ako nástrojom pre vytvorenie dôveryhodnejšej postavy. Postava používajúca v scéne dialekt pôsobí automaticky komickejšie, než keby používala spisovný jazyk.

Použitie dialektu v spravodajstve¹⁶ je všeobecne akceptovateľné, pokiaľ je používaný správne. Vzhľadom na obtiažnosť definovania “správneho” použitia je hlavným predpokladom dialekt nezosmiešňovať. Pre zábavné programy to pochopiteľne platí naopak.

Ako YLE, tak NRK doposiaľ vystupujú ako sprostredkovatelia spisovného jazyka, pričom situácia vo Fínsku je ustálená. Nórsko v tomto smere prechádza dlhodobými zmenami a použitie dialektov v spravodajstve má stúpajúcu tendenciu.

¹⁶ lokálnom vo FI, lokálnom i celoštátnom v NO

Zdroje:

Dialekt. In: *FILIT: Otvorená filozofická encyklopédia* [online]. 1999 [cit. 2013-02-09]. Dostupné z: <http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fvd/dialekt.html>

HELLEVIK, Alf. *Nynorsk ordliste*. Større utgåve, 6. utgåva. Oslo: Det Norske Samlaget, 1989. ISBN 82-521-3349-5.

HØINES, Øivind. NDLA. *Nasjonal digital læringsarena: Digitale læremidler for videregående opplæring* [online]. 2008 [cit. 2013-02-21]. Dostupné z: <http://ndla.no/nb/node/70339>

LEHIKOINEN, Laila. *Suomea ennen ja nyt: Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Helsinki: Finn Lectura, 1994, 256 p. ISBN 95-189-0580-0.

LINDROOS-ČERMÁKOVÁ, Hilka. *Suomi-tšekki-suomi: Taskusanakirja*. Porvoo u.a: Söderström, 1984. ISBN 95-100-8745-9.

RIPKA, Ivor, Mária IMRICHOVÁ a Jana SKLADANÁ. *Príručka slovenského pravopisu: pre školy a prax*. Bratislava: Agentura Cesty, c2006, 672 s. ISBN 80-969-1591-6.

SIVLE, Anders. «Langfjella,» sa du?. In: *Yr.no* [online]. 2009 [cit. 2013-02-21]. Dostupné z: <http://www.yr.no/nyheter/1.6770505>

SOLHJEM, Jørn Dissen og Rune. *Prate døl*. Oslo: Samlaget, 2004. ISBN 82-521-6477-3.

SUŠKO, Martin. *Språkfriksjon i NRK: et forsøk på å beskrive språksituasjon i Norsk Rikskringkasting*. Brno, 2011. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/341930/ff_b/. Bakalárska diplomová práca. Masarykova univerzita.

SØLBERG HELI, Siri. *Jæi, je eller æ: holdninger til standardspråk og dialekt i NRK*. Oslo, 2011. Dostupné z: <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-30698>. Magisterská diplomová práca. Universitetet i Oslo.

TORP, Arne. Nynorsk i nordisk perspektiv: Språk i Norden. In: *Universitetet i Oslo: Det humanistiske fakultet* [online]. 2010 [cit. 2013-02-09]. Dostupné z: <http://www.hf.uio.no/iln/personer/vit/arnet/nynorskkurs/dokument/nynorsk.nordisk.pdf>

VENÅS, Kjell. Dialekter i Norge. In: *Store norske leksikon* [online]. 2013 [cit. 2013-02-21]. Dostupné z: http://snl.no/Dialekter_i_Norge

VINJE, Finn-Erik. Bjerkaas-regimet i NRK. In: *Finnerikvinje.no* [online]. 2010 [cit. 2013-02-21]. Dostupné z: <http://www.finnerikvinje.no/blog/?p=5568>